
**ԲՆԻԿ ՅԱՅԵՐԵՆ ԱՐՄԱՏՆԵՐՈՎ ԿԱԶՄՎԱԾ
ԻԳՎԱԿԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ XII - XVI ԴԴ.**

ԱԼՎԱՐԴ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ

Հատկանվանագիտությունը (ономастика) հատուկ անուններն ուսումնասիրող լեզվաբանական առանձին բնագավառ է՝ իր երկու գիտաճյուղերով՝ տեղանվանագիտություն և անձնանվանագիտություն¹:

Անձնանվանագիտությունը մարդկանց անվանումներն ուսումնասիրող գիտություն է: Անձնանուն ասելով հասկանում ենք տվյալ հասարակության անդամների անունները, հայրանունները, ազգանուններն ու մականունները: Դրանց բոլոր տիպերը պատմական են: Յուրաքանչյուր ազգունեցել է անձնանունների իր համակարգը, որի կաղապարատիպերը դարերի ընթացքում մշակվել, համալրվել ու հարստացվել են նոր կառույցներով՝ պայմանավորված տնտեսական, քաղաքական, գիտական ու մշակութային զարգացմամբ:

Անձնանունը վավերացվում է իրավաբանորեն և տրվում է յուրաքանչյուր անհատի, ամրագրվում նրան ամենօրյա գործածության ժամանակ: Պաշտոնական գրառումները և հատուկ անունների արտասանության պաշտոնական ոճի կիրառումը կարող են խոչընդոտ դառնալ, որ նրանք ազատ ենթարկվեն լեզվի զարգացման կանոններին, մասնավորապես նրա ուղղախոսական և հնչյունաբանական փոփոխություններին, ուղղագրական բարեփոխումներին: Այս պատճառով անունների զուտ լեզվաբանական ուսումնասիրությունը չի կարող դուրս չգալ լեզվական սահմաններից և անտեսել անունների արտալեզվական կապերը: Դրանցից առաջինը հասարակականն է, որն իր հերթին անխզելիորեն կապված է տնտեսական, պատմական ու քաղաքական իրադարձությունների հետ:

Անձնանունները ենթակա են նաև այնպիսի արտալեզվական երևույթների ազդեցության, ինչպիսին է անունների ընդօրինակման գործոնը²:

Գոյություն ունեն միահիմք անուններ, որոնք ծագումով հաճախ մականուններ են, բայց նրանց մեջ կան և հորինվածներ: Մեր օրերում անձնանունները մականուններից տարբերվում են նրանով, որ առաջիններում հիմքերի հասարակ անվան իմաստն այնքան բացահայտ չէ, որքան երկրորդներում: Մականուններն ամեն անգամ նորից են ստեղծվում, անձնանունները փոխանցվում են սերնդեսերունդ: Շատ հնդեվրոպական լեզուների անձնանուններ կազմվում են համասեռ հիմքերով, որը վկայում է ինչպես նրանց ընդհանուր ծագման, այնպես էլ այն մասին, որ գոյություն ունեն այդ լեզուներից յուրաքանչյուրին բնորոշ որոշակի ավանդույթներ³:

Հասարակ անուններից հատուկ անունների առաջացումն ունեցել է պատմական զարգացում: Երբ որևէ հասարակ անուն դառնում է անձնա-

¹ Տե՛ս **Суперанская А. В.** Общая теория имени собственного. М., 1973, էջ 5:

² Տե՛ս **Никонов В. А., Суперанская А. В.** Антропонимика. М., 1970, էջ 7:

³ Տե՛ս **Суперанская А. В.** Структура имени собственного. М., 1969, էջ 25:

նուն, հետագա գործածություններում վերանուն է անվան և համապատասխան հասկացության միջև եղած իմաստային կապը: Իրենց երեխային *Սրբուհի* կոչող ծնողները, բարի ցանկությունից բացի, որևէ տրամաբանական կապ մասնական հետագա բնավորության և այդ անվան միջև տեսնել չեն կարող, ուստի ապագա օրիորդի ամենամահամեստ արարքից հետո էլ նրան անվանում են *Սրբուհի*⁴:

Հայտնի է, որ XII-XVI դդ. Կիլիկյան հայերենը դառնում է Կիլիկիայի հայկական պետության պաշտոնական լեզուն, որին զուգահեռ՝ իբրև գրական լեզու շարունակում է գործածվել նաև գրաբարը⁵: Լինելով գրաբարախառն լեզու՝ միջին գրական հայերենն առանձնանում է թե՛ հնչյունական ու քերականական ինքնատիպ կառուցվածքով և թե՛ փոխառություններով լի բառապաշարով, որի կարևոր շերտերից են բնիկ և փոխառյալ իգական անունները: Բնիկ հայերեն արմատներով կազմված անունների բառակազմական տարատիպ դրսևորումները միջինհայերենյան լեզվական իրակությունների և նոր գաղափարախոսության արդյունք էին: Փոխառյալ անունների մուտքը պայմանավորված էր տարբեր ազգերի քաղաքական գերիշխանությամբ և այդ ազգերի հետ երկարատև հարևանական շփմամբ:

Հնագույն շրջանից ավանդված իգական անունների ընդամենը մեկ տասնյակի հասնող շարքը համալրվում է ծաղիկների, գեղեցիկ կենդանիների, բնության երևույթների անվանումներից ստեղծված նորահնար անուններով, որոնք սերում են՝ ա) կենդանանուններից՝ *Այծյամն, Դոխիկ, Եղնիկ, Լորիկ, Կաքավ, Սիրամարգ*, բ) բուսանուններից՝ *Բամբկիկ, Թփիկ, Խնկիկ, Մասուր* (երկսեռ), *Նարինջ, Նունուֆար*, գ) զունանուններից՝ *Թուխիկ, Խաժիկ, Սևիկ, Խարտեաշ*, դ) մարդ, մարդկային հատկանիշ ցույց տվող բառերից՝ *Ավագ* (այս շրջանում՝ իգական, հետագայում՝ արական), *Դշխուհի, Խելոք, Խոնարի, Խիկար, Մերիկ, Նանիկ, Սիրունիկ*, ե) բնություն և բնության երևույթներ ցույց տվող բառերից՝ *Արևիկ, Լուսին, Ծովիկ, Յողիկ*, զ) թանկարժեք քարեր նշանակող բառերից՝ *Գոհարիկ, Ջնրուխտ, Մարգարիտ, Ոսկի*:

Որոշ անուններ կազմում են հոմանշային ու հականշային շարքեր՝ *Թուխիկ - Սևիկ, Խիկար - Խելոք, Հնագանդ - Խոնարի, Դշխուհի - Թագուհի* (հնագույն շրջանում երկու, իսկ միջին շրջանում 25 հիշատակություն է ունեցել), *Հիմար - Խելոք, Մեծխաթուն - Փոքրխաթուն*:

Ըստ արտահայտած վերաբերմունքային իմաստի՝ նույն հիմքից կազմված ածանցական հոմանշային զույգ են կազմում *Ծովակ - Ծովիկ, Համեղ - Համավոր, Նազիկ - Նազուկ* անձնանունները միայն: Իսկ նույն հիմքից կազմված արմատական և ածանցական տարբեր ձևեր ունեն հետևյալ կազմությունները՝ *Ավագեր - Ավագուհի, Գոհար - Գոհարիկ, Եղներ - Եղնիկ, Երանի - Երանիկ - Երանուհի, Թանգ - Թանգո - Թանգոց - Թանգիկ - Թանգեր, Ծամ - Ծամիկ, Հերիք - Հերիքեկ, Մամա - Մամե - Մամեր - Մամիկ - Մամոց - Մերիկ, Սին - Մենիկ - Մինիկ, Շարմաղ - Շարմիկ, Ոսկի - Ոսկեկ - Ոսկյակ, Սեր - Սերով - Սիրիկ, Տիկին - Տիկնաց*:

⁴ Տե՛ս **Յ. Խ. Բարսեղյան**, Հատուկ անուն, Եր., 1964, էջ 21:

⁵ Տե՛ս **Գ. Ջահուկյան**, Հայոց լեզվի զարգացումը և կառուցվածքը, Եր., 1969, էջ 44:

Այս և փոքրացուցիչ-փաղաքշական ածանցներով կազմված իգական անունները ժամանակի մարդկանց լեզվամտածողության, նրանց գեղագիտական ճաշակի նուրբ դրսևորումների հիանալի օրինակներ են:

Յուրաքանչյուր անուն ծնվում է իր խորքային պատճառահետևանքային կապերով: Հնագույն շրջանում որոշ ժողովուրդների մեջ եղել են բացասական իմաստով անուններ: Այս կերպ անվանակրին պաշտպանում էին չար ուժերից: Օրինակ՝ հնում ռուսների մեջ գործածվել են այնպիսի անուններ, ինչպիսիք են *Горе*, *Грязнуха*, *Мертвой* և այլն: Ալովակների մեջ կար հատուկ բացասական իմաստով անունների մի խումբ՝ կազմված *не-*, *дез-* նախածանցներով, որոնք պահպանվել են ժամանակակից ռուսական ազգանուններում՝ *Немил*, *Нехорош*, *Невер*, *Нелюб*, *Безух*, *Безрук*, *Безнос* և այլն: Նման անունները բնորոշ են հատկապես այն ընտանիքներին, որոնցում երեխաներ են մահացել կամ հիվանդացել, և չար ուժից, աչքից պաշտպանելու ձգտումն ավելի ուժեղ է եղել:

Իրենց զավակներին կորստից կամ հիվանդությունից փրկելու, չար աչքից հեռու պահելու միտումը նկատելի է և հայերի մոտ՝ ***Իգիշուկ, Հիմար:***

Ըստ կազմության՝ ուսումնասիրվող շրջանում վկայված իգական անունները բաժանվում են հետևյալ խմբերի՝ ա) պարզ, բ) պարզ ածանցավոր, գ) բարդ կամ երկհիմք, դ) բարդ ածանցավոր: Մատենագրական աղբյուրներում ու հիշատակարաններում, վիմագիր արձանագրություններում ու տապանագրերում վկայված այս անունները կազմությամբ առավելապես բարդ և ածանցավոր են: Իրենց գործառական արժեքով սրանց գրեթե չեն զիջում պարզ կամ միահիմք անունները: Ավելի սակավ են բարդ ածանցավորները:

Պարզ կամ միահիմք իգական անունները կազմված են՝

ա) գոյականներից՝ ***Այծյամն, Գիներբուկ, Զմրուխտ, Զուլգա*** (հյ. արձաթե դրամի անուն, որ գործածվում էր Ժ դարում), ***Լուսին, Խոց, Խնձոր, Ծամ, Նարինջ, Նունուֆար, Շամամ, Շար*** (կամ *ընկույզի միջուկի, մրգի շարան*), ***Շաքար*** (երկսեռ., 22 հիշ., 13-ը՝ իգ.), ***Ոսկի*** (երկսեռ), ***Սեր, Սիրամարզ*** և այլն:

բ) ածականներից՝ ***Ազնիվ, Դալար, Թանգ, Խարտյաշ, Խելոք, Խիզան, Խիկար, Խոնարհ, Կլոր, Հավասար, Հնազանդ, Նախշուն, Շարմաղ*** և այլն:

գ) թվականից՝ ***Մին***,

դ) մակբայից՝ ***Հերիք:***

Պարզ ածանցավոր կազմություններում նկատելի է անձնական վերաբերմունքի վերջածանցներով կազմված իգականների առատ գործածությունը: Հատկապես ընդլայնվում է ***-իկ*** փոքրացուցիչ-փաղաքշական ածանցի գործածությունը: Ընդ որում, այդ կազմություններում մեծ տեղ է գրավում գոյականական հիմքով բաղադրությունների շերտը: Դրանք են՝ ***Աստղիկ, Արևիկ, Արքայիկ*** (այս անունը հին շրջանում արական սեռի անուն է եղել), ***Բամբկիկ, Գոհարիկ, Դոխիկ, Եղնիկ, Թփիկ, Լորիկ, Լուսիկ, Խնկիկ, Ծամիկ, Ծովակ, Ծովիկ, Հանիկ, Սամիկ, Մերիկ, Նազիկ < Նազեցիկ, Նազուկ, Նանիկ, Նուշիկ, Շաղիկ < Շաղոսկի, Ոստիկ, Ոսկյակ*** (երկսեռ) / ***Ոսկիկ / Ոսկեկ < Ոսկեհատ-ից, Ցողիկ:***

Փաղաքշանքի նշանակություն ունեն մաև ածական, թվական, եղանակավորող բառ խոսքի մասերից կազմված նկարագրական բնույթի ա-

նունները՝ *Երանիկ / Երնիկ* «երջանիկ», *Թուխիկ, Խաժիկ, Մենիկ, Մինիկ, Մունթիկ, Շարնիկ* < *Շարնաղ, Սևիկ, Սիվլիկ* (ժողովրդախոսակցական լեզվին բնորոշ *-լիկ* կրկնակի փաղաքշական ածանցով կազմված), *Սիրունիկ*:

Բայափոխներից կազմված անուններ են՝ *Ուզիկ* «ուզելու, սիրված», *Սիրիկ*:

Ուսումնասիրվող շրջանում սակավադեպ կիրառություն ունեն *-ե, -եկ, -ուշ, -ո* անձնական վերաբերմունքի ածանցներով բաղադրված կազմությունները՝ *Սամե, Հերիքեկ, Ոսկեկ, Մեղուշ* = մեղր+ուշ, *Թանգո*: Հետագայում, մասնավոր խոսքային մակարդակում, սկսում են տարածվել գրեթե ցանկացած անվան կրճատմամբ և *-ո* մասնիկի հավելումով կազմված կոչական-մտերմական երանգ արտահայտող ձևերը:

Հանդիպում են նաև բառահարաբերական երկրորդական ձևությամբ կազմված անուններ, որոնց կազմում այդ ձևությամբ բառակազմական արժեք են ձեռք բերել: Օրինակ՝ *-եր* հոգնակերտը, դրվելով անվան վրա, ամենևին էլ տվյալ անձի մեկից ավելի լինելը չի նշանակում՝ *Ազգեր, Ակներ* (նաև տեղանուն կա), *Ավազեր, Եղներ, Թանգեր, Սամեր*:

Ածանցի արժեք ունեն նաև սեռականի կամ գործիականի *-անց, -աց, -ոց, -ով*, բայական *-այ, -եալ* վերջավորությունները՝ *Ականց, Աղբրաց, Բամկոց, Գինոց, Թանգոց, Կանանց, Հայոց* (*երկսեռ, 6-ից 1-ը՝ ար.*), *Մամոց, Ոսկանց, Տիրանց, Տիկնաց, Սերով* «սիրով», *Գտայ* «գտել են», *Կատարյալ* (արաբ. *Թամամ* անվան թարգմանությունը. «Էր անուն նորա Թամամ, որ է կատարեալ կամ լցեալ», ԺԳ դ.), *Մայրացյալ*:

Ավելի փոքր հաճախականություն ունեն նախածանցավոր և վերջածանցավոր հասարակ անունների փոխանցումով առաջացած իզական անունները՝ *Անթառամ, Աննման, Համասփյուռ, Բախտավոր, Համավոր, Հարկեվոր* (հարգի + ավոր՝ «հարգելի»), *Շնորհավոր* (*երկսեռ*), *Պատվական* (*երկսեռ*), *Ջարդար / Ջարդարիկ, Համեղ, Նազուտ*: Որոշ անուններ դուրս են մղվել հասարակ անունների հետ համահունչ լինելու պատճառով:

Հայերենում գոյականը սեռի քերականական կարգ չունի: Անձ ցույց տվող որոշ հասարակ անուններ, սակայն, *-ուհի* պահլավական ժազման ածանցով դրսևորում են արական և իզական սեռն արտահայտող երկու հակադիր ձև՝ բժիշկ-բժշկուհի, ուսանող-ուսանողուհի և այլն: Քերականական այս իրողությունը գրեթե նույն համաչափությամբ նկատելի է նաև իզական անուններում: Կարելի է ասել, որ երկու դեպքում էլ արմատի և այս ածանցի զուգակցումը կատարվում է ընտրողաբար: XII-XVI դդ. *-ուհի* ածանցով հիշատակված ընդամենը 5 անուն կա՝ *Դշխուհի, Երանուհի, Ջարմանուհի, Պսակուհի, Սրբուհի*:

Այս շրջանում պասիվ գործածություն ունի *-անուշ* իզականակերտ բաղադրիչը՝ *Սիրանուշ / Սիրուշ: -Ուշ* հնչույթախմբի կրճատումով առաջացած ձև է *Սիրան* անունը:

XII-XVI դդ. նշանակալից թիվ են կազմում բառաբարդման ճանապարհով առաջացած իզական անունները: Գ. Ջահուկյանը գրում է. «Բարդությունները կարևոր դեր են խաղացել հնդեվրոպական հատուկ անունների կազմավորման մեջ: Հին հնդկական, հունական անձնանունները հաճախակի են կազմվում բարդության եղանակով: Վաղնջափայերենը նույնպես պետք է ունենար բարդ անձնանուններ, որոնք, սակայն, չեն պահ-

պանվել: Դրանց բնույթի մասին միայն որոշ գաղափար են տալիս Ամանոր, Վանատուր (առաջին բաղադրիչը ոչ բնիկ) դիցանունները, Նորայր, Տիրայր, Սկայորդի, Հրաչյա անձնանունները»⁶:

Բարդ կամ երկբաղադրիչ անունների երկու տիպ կա՝ ա) հիբրիդային, որի մի եզրը բնիկ հայերեն արմատ է, մյուսը՝ փոխառյալ կամ անհայտ ծագման որևէ բառ, բ) զուտ հայկական, որոնց երկու բաղադրիչներն էլ բնիկ են: Թե՛ առաջին, թե՛ երկրորդ խմբի կազմություններն առավելապես անհոդակապ որոշիչ-որոշյալ կապակցության կառույցներ են: Ըստ ակադ. Գ. Ջահուկյանի՝ հնդեվրոպական լեզուն բարդության բաղադրիչների կապակցման հատուկ միջոց և, մասնավորապես, հոդակապ չի ունեցել: Հին հայերենում էլ առկա *-ա* - հոդակապը տարածվել է միայն հնագույն շրջանում՝ այն էլ համեմատաբար ուշ՝ վերջավորությունների թուլացումից և անկումից հետո⁷:

Հոդակապավոր անունների կազմում հատուկ խումբ են կազմում *-ա* - հոդակապից առաջ *ի>ե* հնչյունափոխությամբ երկիմբ՝ *Բարետիկին, Գինեվարդ, Ոսկետիկին*, այնուհետև սրանց նմանողությամբ բաղադրված *Բարձրեխաթուն, Վարդեթուփ, Վարդեծոց, Վարդեհատ, Վարդեմայր* իգականները, որոնց կազմում *-ե* -ն հոդակապի դեր ունի:

Առաջին խմբի կամ հիբրիդային անունների ակտիվ կազմիչներ են այլ լեզուներից փոխառված պոսկ. *գուլ* «վարդ», *շահ* «թագավոր», թրք. *խաթուն* «տիկին», արաբա-հրեական *մելեք* «իրեշտակ», *մելիք* «թագավոր» և այլն բառերը: Ստորև ներկայացնում ենք այդ խմբերը՝ ըստ խոսքիմասային պատկանելության.

ա) գոյական+գոյական՝ *Ջարդխաթուն, Խերխաթուն, Խերմելեք* (բրբռ. խեր «հայր») *Լույսխաթուն, Հայխաթուն, Մամախաթուն, Մարխաթուն* (ըստ Հր. Աճառյանի՝ *Հիմար-խաթուն* ձևից), *Քույրխաթուն, Գոհարշահ, Գոհարխաթուն, Գուլոսկի, Գուլվարդ, Դշխմելիք, Ծովինար* = ծով+արաբ. նար «հուր, կրակ», *Հայրմելիք, Հատմելեք, Մամսփի, Մամուկսփի* = հյ. մամուկ «տատիկ»+արաբ. *siti* «տիկին», *Շահտիկին, Շողմելիք, Գոհարմելեք, Մելեքտիկին* և այլն:

բ) ածական+գոյական՝ *Ավագխաթուն, Բարիխաթուն, Թանգխաթուն, Մեծխաթուն, Փոքրխաթուն, Նորխաթուն, Թանգմելիք* և այլն:

Երկրորդ խումբն իր հաճախականությամբ գերազանցում է նախորդին: Սրանք կազմվում են հետևյալ կաղապարներով՝

ա) գոյական+գոյական՝ *Ազգատիկին, Արևտիկին, Գոհարտիկին, Երեցտիկին, Հռոմտիկին, Մամատիկին, Շնորհտիկին, Սիրատիկին, Վարդտիկին, Թագոսկի, Ծամոսկի, Շաղոսկի, Ոսկեթուփ, Ոսկեծամ, Ոսկեհան, Ոսկեհատ, Ոսկեհեր* (երկսեռ, 4 հիշատակությունից 3-ը արական), *Տիրամայր, Վարդիթեր, Գոհարշատ, Խոցադեղ, Մարեմթագ, Նուշուշար, Սիրիբախտ, Սիրուխտ* և այլն:

բ) ածական+գոյական՝ *Աղեկտիկին, Աղեկմանուկ, Ավագտիկին, Բարետիկին, Թանգտիկին, Թուխծամ, Մեծտիկին, Նորտիկին, Շենտիկին, Թանգմամա, Թանգմայր, Թուխծամ* և այլն:

գ) թվական+գոյական՝ *Մենտիկին*,

⁶ Գ. Բ. Ջահուկյան, Հայոց լեզվի պատմություն. նախագրային ժամանակաշրջան, Եր., 1987, էջ 250:

⁷ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 246:

դ) դերանուն+գոյական՝ *Ամենտիկին, Ձ + ամենտիկին,*
ե) հատուկ անուն+բայափոխ՝ *Մարենտուր (Աստվածատուր-ի համա-
բանությամբ կազմված),*

զ) մակբայ+գոյական՝ *Չերիքմամ:*

Բարդ ածանցավոր մի քանի անուններն էլ, ըստ բաղադրիչների զու-
գորդելիության հաջորդականության, սերող պարզ հիմքով և *-իկ*-ով կազմ-
ված բաղադրող հիմքով կազմություններ են՝ *Շարմիլելիկ = Շար + /միլե-
լիկ/, Իգիշուկ = Իգ/եգ/ + /իշուկ/, Մայրտատիկ = Մայր + /տատիկ/:*

Ունենալով գնահատողական բնութագիր՝ պատմական այս շրջանից
եկող երկհիմք իգական անունները բնութագրվում են նաև իրենց բաղա-
դրիչների դիրքային զուգորդումներով: Այսպես, *վարդ, մայր, ոսկի, աղեկ*
բաղադրիչները կիրառական են բարդության թե՛ սկզբնադիր, թե՛ վերջնա-
դիր մասերում, օրինակ՝ *Գինեվարդ, Գոհարվարդ = Վարդեծոց, Վարդե-
հատ, Մայրանուն, Մամատատ = Թանգմայր, Վարդեմայր, Թագուկի, Շա-
ղոսկի = Ոսկեթուփ, Ոսկեծամ, Ծամոսկի = Ոսկեծամ, Աղեկմանուկ = Բախ-
տաղեկ* և այլն:

Ընդհանրացնելով XII-XVI դդ. հայկական իգական անունների բառա-
կազմական-իմաստաբանական յուրահատկությունները՝ հանգում ենք
հետևյալին.

1. Պատմական տարբեր ժամանակներում հայերն ունեցել են տվյալ
ժամանակաշրջանին բնորոշ անձնանունների տարբեր շերտեր: Այսպես,
V-XII դդ. գործածված թե՛ արական և թե՛ իգական անուններն իրենց իմաս-
տային և բառակազմական տիպերով արմատապես տարբերվել են միջին
շրջանի և ժամանակակից անուններից: Նախորդ փուլի համեմատությամբ
XII-XVI դդ. բնիկ հայերեն արմատներով կազմված իգական անուններն ա-
վելի մեծաթիվ են: Դրանք անձնանունների համակարգում նոր որակ են
ստեղծել՝ պայմանավորված և՛ լեզվական, և՛ արտալեզվական գործոննե-
րով: Անվանադրման գործընթացում արդեն ընդգծվել է նաև կնոջ հասա-
րակական դերը:

2. Անուններ են սկսում կազմվել ժողովրդախոսակցական լեզվին բնո-
րոշ *-լիկ, -եկ, -ուշ, -ո* քերականական ձևերից առաջացած *-եր, -անց, -աց, -
ոց* ածանցներով, մասամբ նաև բայական և դերբայական *-այ, -եալ* վերջա-
վորություններով: Ուսումնասիրվող շրջանում անվանադրման նոր և գոր-
ծուն եղանակ է դիտվում երկբաղադրիչ կաղապարատիպը:

Ըստ արտադրողականության՝ ակտիվ գործածություն ունի *-իկ* ա-
ծանցը, որով բաղադրված անունների կիրառությունը վերաբերմունքային
է: Հայ անվանադրին շատ հարազատ է լեզվական այս միջոցը: Դրանով
կազմված հասարակ անունների հնագույն օրինակները գալիս են վիպա-
սանական հայերենից՝ «խարտեաշ պատանեկիկ...», «զկարմրիկն եղեգ-
նիկ»:

Երկհիմք անուններում ամենագործունը գոյական+գոյական, իսկ ա-
ծանցավորների մեջ՝ գոյական+իկ կաղապարներն են:

Ըստ սերող հիմքի խոսքիմասային պատկանելության՝ գործառական
գերակշռություն ունի գոյականը, այնուհետև՝ ածականը: Եզակի գործա-
ծություն ունեն մակբայն ու թվականը:

3. Անձնանունները սովորաբար բաժանվում են երկու խմբի՝ արա-
կան և իգական: Հայերենում արական և իգական անուններն իրարից

տարբերակող հատուկ ձևաբանական ցուցիչներ չկան, ինչպես ռուսերենում է՝ Александр - Александра, Евгений - Евгения, Олег - Ольга: Բացի **-տիկին**, **-ուհի** ձևույթներով կազմվածներից, մյուսներն արական անուններից կարող են տարբերվել բովանդակությամբ: Սակայն հիմնականում ո՛չ բովանդակությամբ, ո՛չ էլ քերականորեն իրարից չեն տարբերվում: Շատ կան, այսպես կոչված, երկսեռ անուններ:

Հանդիպում են անուններ էլ, որոնք նախորդ շրջանում եղել են արական, այս և հետագա շրջաններում վերածվել են իգականների կամ հակառակը: **Ծովակ**-ը, օրինակ, ուսումնասիրվող փուլում որպես իգական է վկայված, նորօրյա ըմբռնմամբ այն արական է: **Արքայիկ**-ը և **Ծաղիկ**-ը հնում արական, միջին շրջանում որպես իգական անուն են հիշատակվել: Իսկ հնագույն շրջանում **Լուսիկ** անունը, որ միայն արական անուն էր, միջին շրջանում արդեն երկսեռ է (7-ից 5-ը արական, 2-ը իգական են): Այս անունը կապվում է լուսի պաշտամունքի հետ, որի հետքերը, ինչպես և ջրի-նը, նկատելի են կրոնական ծիսակատարություններում: Հիշենք ճրագալույցի օրը և Ջրօրհները: Ուստի անունն էլ պետք է առաջացած լինի հնադարում, երբ տոտեմական հավատքից անցում է կատարվում դեպի բնապաշտություն, և պաշտամունքի առարկա են դառնում արևը, լուսինը, ջուրը, կրակը և ոգիները:

Շաքար, **Պատվական**, **Ոսկի** երկսեռ անուններից առաջին երկուսն այսօր արական են դարձել, վերջինը՝ իգական: Որպես իգական հիշատակված **խիկար** անունը ևս արդի ժամանակներում արական է:

4. Միջինհայերենյան նորանուտ ու նորահնար իգական անձնանվանահիմքերը, ըստ իմաստային թեմատիկ բաշխման, բազմաչերտ են: Հատկապես գերակշռում են կենդանանուններ, բուսանուններ նշանակողները:

Դուրս են մղվել առավելապես կազմությամբ բարդ, այլև ածականակերտ ածանցներով կազմվածները, և ընդհակառակը, պահպանվել են ծաղիկների, գեղեցիկ կենդանիների, թանկարժեք քարերի և բնություն, բնության երևույթ նշանակող անվանումներից առաջացածները՝ **Կարավ**, **Սիրամարգ**, **Մարգարիտ**, **Ոսկի**, **Արևիկ**, **Ծովինար**, **Ծովիկ**, **Ցողիկ** և այլն: Երկբաղադրիչներից պահպանվել են **Վարդիթեր**, **Ոսկեհատ** անունները:

5. Ակնհայտ է, որ բնականոն ճանապարհով առաջացած անունները անվանաստեղծ հստակ ձևույթներով են կազմված: Ոչ հստակ, այսինքն՝ անհամապատասխան ձևույթներով կազմված անունները սովորաբար հապճեպ մտածված են: Երբեմն անտեսվում է այն հանգամանքը, թե տվյալ արմատը՝ որպես անձնանվանահիմք, արդյոք պահանջում է դիցուք **-ար**՝ **Ջարդ+ար**, **-ուհի**՝ **Ջարման/ալ/ուհի** կամ **-ուտ**՝ **Նազուտ**, ածանցը, թե ոչ: Ի դեպ, **-ուտ**-ը տեղանվանակերտ է՝ **Թեղուտ**:

6. Կան փոխառյալ անունների համաբանությամբ կամ էլ՝ պատճենմամբ առաջացածներ, օրինակ՝ **Թանգեր**, **Եղներ** = **Գուլանփաշա** (Ժե) (ավելի ուշ՝ **Գուլան** (1602)՝ **գուլ** «վարդ» + **ան** «եր» հոգն. մասնիկ), **Հայխաթուն** = **Թաթարխաթուն** (թաթար ազգի անունից), **Կատարյալ** = արաբ. **Թամամ**, **Վարդում** = պրսկ. **Գուլում**, **Ծովխաթուն** = **Բահրխաթուն** (արաբ. բահր «ծով»), **Վարդտիկին** = **Գուլխաթուն**, **Հոռոմխաթուն** = **Հոռոմտիկին**:

7. Վերոհիշյալ անուններից շատերը նոր ազգանունների ծնունդ են տվել՝ **Սիրամարգ-Սիրամարգյան** (XII դ.), **Ցողիկ-Ցողիկյան**, **Շնորհավոր-**

Շնորհավորյան, Թանգեր-Թանգերյան, Թանգ-Թանգյան, Ջնրուխտ-Ջնրուխտյան, Խելոք-Խելոքյան (XIII դ.), *Ծովիկ-Ծովիկյան, Նուշիկ-Նուշիկյան* (XIV դ.), *Թուխիկ-Թուխիկյան, Շաղիկ-Շաղիկյան* (XV դ.), *Սևիկ-Սևիկյան* (XVI դ.), *Դոխիկյան*⁸:

8. Անունները լինում են հաճախադեպ և հազվադեպ: Անունների հաճախադեպությունը պայմանավորում է ժամանակը: Այսօրվա լեզվամտածողությամբ անսովոր, սակայն անցյալում հաճախված է եղել *Շնորհավոր* երկսեռ անունը, որի 75 հիշատակությունից շուրջ 58-ը իգական է: Ընդհակառակը, հազվադեպ կամ մեկ-երկու հիշատակություն ունեցողները (*Կաքավ, Հասմիկ, Նունուֆար* և այլն) կարող են հետագայում կենսունակ ու գործուն դառնալ: Փոխվում են ժամանակները, փոխվում են մարդկանց ըմբռնումները: Հնաբույր, երկարաշունչ համարված անուններն աստիճանաբար դուրս են մղվում գործածությունից: Կենսունակ են դառնում ձևով ու բովանդակությամբ գունեղ, քաղցրահունչ անունները:

9. Ինչպես հասարակ անունները, անձնանունները ևս կազմված են բառակազմական նույն տարրերից, սակայն, ի տարբերություն հասարակ անունների, անձնանուններն ունեն բառակազմական սահմանափակ հնարավորություններ, որն էլ բացատրվում է նրանց անվանողական դերով: Բառակազմական մասնիկներից բոլորը չեն, որ կիրառելի կամ անվանաստեղծ են: Գրեթե յուրաքանչյուր անձնանվանահիմք ունի իր, այսպես ասած, նախընտրելի բառակազմական ձևույթը, որն էլ անձնանունների յուրօրինակ կաղապարատիպերի ծնունդ է տալիս:

АЛВАРД ХАЧАТРЯН – Армянские женские антропонимы, образованные из исконно армянских основ (XII–XVI вв.). – В XII–XVI веках число женских антропонимов в армянском языке приближается к трёмстам. Они представляют собой главным образом дериватные конструкции, образованные из зоонимов и имён растений. В этот период были, в частности, распространены сложные антропонимы, образованные из основ “хатун” или “тикин”.

ALVARD KHACHATRYAN – Native Armenian roots in female names of XII-XVI centuries. - The number of Armenian female names of XII-XVI centuries, which are formed from Armenian roots, is nearly 300. These proper names have simple-derivative formation and are derived from the names of plants and animals. Among the popular compound proper names of these centuries, there are also names with particles “khatun” or “tikin.”

⁸ Տե՛ս **S. Ավետիսյան**, Հայկական ազգանուն, Եր., 1987, էջ 137-138: